

לחשוב מחדש לעשרה

דברי אגדה
הלכה למעשה
מעובד מתוך כתביו של הנאון
רבי דוד גולדשטוף שליט"א

שבת
עירא
עבודת השבת

יום שישי - יום שמחה

בארץ לא היה שום עם, ולא היתה שייכת שם מלוכה. וביום השישי שנברא האדם, מלך אף בארץ על בני האדם.

ויתרון יש למלוכה של היום השישי, שמלוכתו כוללת אף את ברואי היום השני, שהרי אמרו חכמים 'שמלך על מלאכתו' והיינו על כל הבריאה, והמלאכים בכלל בריאת העולם, 'כי נבראו לשמש בעולם' (מהר"ל אור חדש בהקדמה, וראה דרך ה' לרמח"ל ש"ב א, א).

עוד יש חילוק ביניהם, שביום השני הקב"ה מצידו מלך על מעשיו, אבל לא נאמר שהמלאכים מצידם המליכו אותו. אבל ביום השישי, הקב"ה מלך על מעשיו, והאדם וכל הבריות המליכוהו עליהם, כמבואר בפרקי דרבי אליעזר (פ"י) שכשראו הבריות את האדם טעו וחשבו שהוא בראן, ובאו להשתחוות לפניו. 'אמר להם, בואו אני ואתם ונלך ונלביש גאות ועוז, ונמליך עלינו למי שבראנו, ואם אין עם ממליכים את המלך הוא ממליך עצמו. באותה שעה פתח אדם פיו וענו כל הבריות אחריו, והלבישו גאות ועוז, והמליכו עליהן ליוצרו ואמרו ה' מלך גאות לבש'.

והנה להמלכה שני תפקידים: האחד לבטל את הטעות שיוכלה להיות שאחרים בראו העולם - הן המלאכים, כמבואר במדרש (ב"ר א ג) 'שלא יאמרו שמיכאל ממתח בדרומו, והן האדם, כמבואר בפרקי דר"א, ועל כן אלו ואלו אמרו ה' מלך. והשני, לרומם את שם ה' בהיותו מלך על כל הארץ, וכמו שכתב הרמב"ם (פיהמ"ש תמיד פ"ו מ"ז), 'בשישי שבו נשלמו מעשה בראשית, ונברא גם האדם המבין רוממות ה', לפיכך אומרים ה' מלך'.

ואף שהאדם המליך את הקב"ה בסוף היום השישי, אנו ממליכים אותו בשיד כבר בתחילת היום בשחרית, לפי שעל כל היום חל שם 'יום ההמלכה', כשם שכתבנו לעיל שעל כל היום חל שם 'יום שמחה'.

לפי שורת הדין. וצריך לומר שכיון שתקנו לומר תחנון, ויש חשיבות גדולה לאמירתו (כמו שנבאר בעניינו בע"ה), אין מסתבר שתקנו תקנה מתחילה רק לחצי שנה (ולפי דרכנו למדנו חשיבות אמירת התחנון, ושאין ראוי לחפש טעם להיבטל ממנה).

נמצא לדבריו שמצד עיצומו של יום היה ראוי שלא לומר תחנון אף בשחרית ביום שישי, כיון שמחמת שיום השבת חשוב יום שמחה אף כל היום שלפניו נכנס בגדר השמחה. אלא שאומרים תחנון בשחרית מהטעם המבואר בדבריו, אבל מכל מקום למדנו שכל יום השישי חשוב יום שמחה.

עוד כתב שם האבודרהם לחלק בין שבת ויום טוב: 'שימים טובים יש להם יתרון בזה הענין מפני שקורין בהם את ההלל'. וביאור דבריו על פי מה שכתב הרמב"ם (תנוכה פ"ג ה"ו) שאמירת ההלל היא בשמחה יתירה, ושמחה זו אינה נהגת בשבתות, ועל כן בשחרית אומרים תחנון.

יום שישי - יום ההמלכה

איתא בגמ' (ר"ה לא) בעניינו של שיר של יום - 'בשישי היו אומרים ה' מלך גאות לבש', על שם שגמר מלאכתו ומלך עליה. והנה מבואר שם ש'בשני חילק מעשיו ומלך עליה. נמצא שכבר קדמה המלוכה ביום השני. וצריך ביאור מהו החילוק בין שתי המלוכות.

ובסידור אור החמה כתב, שביום השני נבראו המלאכים ומלך עליהם, וביום השישי מלך על האדם. ויש להרחיב הדברים בדקדוק לשון חכמים, שביום השני אמרו ש'חילק מעשיו ומלך עליהם', ואילו ביום השישי נאמר ש'גמר מלאכתו ומלך עליהם'.

מעתה כך ביאור הדברים: ביום השני הפריד בין העליונים והתחתונים, ומלך עליהם היינו על העליונים, שהרי אין מלך בלא עם (פדר"א פ"ג), ובעליונים היה באותו שעה עם המלאכים, ומלך עליהם, אבל

בשבתות ובימים טובים אין נופלים נפילת אפים, ובטעם הדבר כתב האבודרהם (סדר תפילות שבת) 'מפני שהם ימי שמחה ומועדי קדש, וגם השבתות נקראו ימי שמחה כדאיתא בספרי 'וביום שמחתכם אלו השבתות'.

ואף בערב יום טוב אין נופלים אפים, ובטעם הדבר כתב האבודרהם שם: 'שבערביהם כבר הובדלו העם ממלאכה וקדש היום, והם אסורין במספד ותענית ומלאכה'. והיינו שכיון שמקצת היום ככולו, ומקצתו קודש, נוהגים בזה לענין השמחה ככולו קודש.

ולענין ערב שבת כתב השולחן ערוך (ור"ס), 'בתפילת המנחה בערב שבת אין נופלין על פניהם'. ובטעם הדבר כתב הלבוש 'כיון שהוא סמוך להכנסת שבת. וכתב על דבריו הפמ"ג (משבצות סק"א) 'ויראה, שהוא הדין מנחה גדולה אחר חצות נמי אין נופלין על פניהם'. וכתב בכף החיים (סק"ב) משום שתוספת קדושת השבת מתחילה תיכף אחר השעה החמישית כמבואר בשער הכוונות לאר"ל (סב).

והנה בימים טובים אין נופלים אפים בערב יום טוב גם בשחרית (ולא נזכר בש"ע, כיון שבלא"ה אין אומרים בימים אלו תחנון, ונזכר בס' תקפא, ג לענין ערב ראש השנה). אבל ביום שישי נוהגים ליפול אפים בשחרית. והקשה על זה הפרי מגדים (ס' קלא במשבצות סק"י) 'והנה בערב שבת מוסיף מחול על הקודש, ולמה אומרים בשחרית תחנון' (ועיי"ש בסקט"ו, מה שיישב בזה).

וכבר עמד בזה האבודרהם שם, וכתב ליישב: 'הטעם שעושים יתרון לימים טובים על השבתות, מפני שערבי ימים טובים וימי מוצאיהם הם ימים מעטים בשנה, לכן אין נופלין בהם בתחינה לא בשחרית ולא במנחה. ואם היינו עושים כן לשבתות, הרי חצי השנה לא היינו מתחננים, ולא יתכן'.

ויש לעיין בדבריו, מה בכך שחצי שנה לא היינו אומרים תחנון, כיון שכך ראוי

מידת העצלות [ד] לך אל הנמלה עצל

כתוב בספר משלי (ו ו) 'לך אל נמלה עצל ראה דרכיה וחכם'. ויש לעיין למה נאמר 'לך', הרי לכאורה היה מספיק לומר 'ראה את הנמלה עצל'. עוד צריך ביאור, למה הזכיר תחילה את הנמלה ולא אמר 'עצל, לך אל הנמלה'.

ביאור הדברים, שאם העצל ילך עם מידת העצלות שבקרב, לא ילמד מהנמלה כלל, ואדרבא, מתוך שיכיר שאוספת הרבה יותר מכדי צורכה (ראה דברי ה ב), יזלזל בה שטורחת לשווא, ויישאר בעצלותו. ועל כן ראשית צריך 'ללכת' ולצאת ממידת העצלות, ולהכין עצמו מתוך רצון ללמוד את מידת הזריזות. וזהו 'לך' ממידת העצלות שבך. ולכן לא נאמר 'עצל לך', כי עצל שהולך, לא ילמד מאומה.

עוד יש להתבונן בלשון הכתוב - למה נאמר 'ראה דרכיה' לשון רבים, ולא נאמר 'דרכה'. ומוכח שיש ללמוד ממנה כמה דברים. וכיון ששלח שלמה המלך את 'העצל' לנמלה, משמע שכל הדרכים הללו שייכים לעניינה של העצלות.

נראה ששלשה דברים יש ללמוד מן הנמלה בענין הזריזות: הראשון - עצם מעשה הזריזות, שרצה במיטב כוחותיה כל חייה. השני - כי הנמלים עוזרים אחד לשני, ועל כן נקראו בשם 'עם' (משלי ל כה), ואף זה תיקון לעצלות, כי כשאדם עובד יחידי קל למידת העצלות להשתלט עליו, אבל כאשר עובד בחבורה, איש לרעהו יאמר חזק, ואחד מזרז לשני.

והדבר השלישי - כי לנמלים יש מלכה, וכולם עובדים בשבילה. וכך צריך האדם לדעת כי הוא עובד בשביל ה', וכמו שאמרו (עירובין סה). 'אנן פועלי דיממא אנן', וכאשר עובד בשביל אחר - יותר קל לו להזדרז, מאשר כשעובד לעצמו שאז יכול לומר: 'מפני מה אמר המקום לקיים המצוות - שנעשה וניטול שכר, איני עושה ואיני נוטל שכר' (רש"י במדבר טו מא), ולא הן ולא שכרן (ברכות ה:).

ומה שסיים הכתוב 'וחכם', ולא אמר 'ולמד'. כי מן הנמלה יש ללמוד 'חכמה', שכן אמרו חז"ל (תמיד לב). 'איזהו חכם הרואה את הנולד', ועל הנמלה נאמר (משלי ל כה) 'לעיניו בקיץ לחם', ופירש במצודת דוד שמתחזקים להכין מאכלם בעת הקיץ כשהתבואה בשדה, להטמין לימות החורף.

הכוונה הראויה בברכה

כלל, כך ברכת ה' היא המחיה את הבריה ואין לה תחליף אחר כלל. והדגיש רבינו בחיי שהיא מלשון בריכה 'הנובעת מהמקור', והיינו שמי בורות פעמים הרבה מלוכלכים, אבל מי בריכה הנובעים מהמקור הם צחים ונקיים, וכך היא גם כן השפעת הקב"ה, צחה ונקיה בלא סיגים כלל.

ברכה - הכנעה

המשמעות השלישית של המילה היא מלשון 'בִּרְךָ', כמו שכתב רבינו בחיי (דברים ח י) ש'הברכה' מלשון 'ברכה' ו'כריעה', מי שכל בך כורעת לו, וכן מצינו בספר הבהיר, 'מאי משמע דהאי ברכה לישנא דברך הוא, שנאמר (ישעיה מה כג) 'כִּי לִי תִכְרַע כָּל בִּרְךָ', מי שכל בך כורע לו.

והיינו שלכן הברכה נמשלה למים, ללמד כי תהליך השפעתה מהקב"ה לאדם הוא כתהליך השפעת המים. מה המים הולכים מן הגבוה לנמוך (ראה תענית ז:). כך הברכה הולכת מהגבוה לנמוך. והיינו שהאדם הרוצה לזכות בה צריך לכרוע בך לפני ה', להבין שרק ממנו יכול לקבל, ועל ידי כך ישיג את הברכה.

ברכה - חיבור

והמשמעות הרביעית של המילה היא 'הִבְרָכָה', כהברכת אילן (כלאים פ"ז מ"א). וביאור הדברים, כי כשהמים נוזלים ממקום למקום, ישנן שתי אפשרויות: האחת - שהמים ניתקו ממקורם, והשניה - שהמים עדיין מחוברים למקורם.

ובדין מעיין כתב הראב"ד (בעלי הנפש שער המים ס"ב) ש'מים שנמשכו מהמעין ונפלו לגומא, כל זמן שהמעין משוך לתוכן הרי הן כמעין, אבל אם נפסק מהן המעין, הרי מי הגומא כמי גשמים לגמרי ונפסלים בשאובין ובשינוי מראה כמקוה'.

כך הם גם הדברים בהשפעה היוודת ממדומים. אם האדם מרגיש בה שהיא עדיין קשורה לעליונים, כאילו שהבריכו ממנו ענף והוא קשור עדיין לאילן ויונק ממנו, הרי שיש להם את חשיבות המקור. והיינו שהאדם זוכר תמיד מהו מקור הברכה, ועל כן אינו מרגיש שהוא בעל הבית על ההשפעה הזו, ומכותו באה לו, כאותם האומרים בלבבם (דברים ח יז) 'כִּחֵי וְעַצֵּם יָדֵי עֲשֵׂה לִי אֶת הַחַיִּל הַזֶּה', ועל ידי כך האדם משתמש בברכה רק כרצון הנותן. אבל אם ניתקה ההשפעה ממקורה, הרי היא מאבדת את כוחה הרוחני העליון.

למילה 'ברכה' בלשון הקודש ישנם ארבעה מובנים, וכשנדייק נמצא שבהם גנוזה הדרך להשיג את הברכה בצורתה השלימה. הן כדי שתהיה רצויה בעיני הקב"ה המתברך, והן כדי שתפעל על האדם המברך.

ברכה - ריבוי

המשמעות הראשונה היא כפשוטה 'בִּרְכָה', וכתב רש"י (סוטה י). 'כל ברכה שבמקרא לשון ריבוי הוא'. וכן כתב רבינו בחיי (דברים ח י) 'לשון 'וברכת' ענינו תוספת וריבוי'. וכתב הריקאנטי (דברים ח י) ש'הברכה היא אצילות תוספת המִשְׁכָּה מאפסת המחשבה, שהיא מקור החיים, כמו שנאמר (תהלים סח כז) 'בְּמִקְהָלוֹת בְּרוּנוֹ אֱלֹהִים ה' מִמְּקוֹר יִשְׂרָאֵל'.

אמנם בדברי רש"י מצינו תוספת דברים, שכתב שהברכה היא 'דבר המרבה, ומצוי בו שובע'. והיינו שמלבד התוספת מצוי בה גם 'השובע'. ביאור הדברים, כי השובע משלים את הברכה. כי יש שמתברך בדבר כל שהוא אבל עדיין לא הגיע לכדי שביעה והוא תאב לעוד, ועל דרך שאמרו חכמים על האדם (קה"ר א יג): 'יש לו מנה רוצה מאתים'. באופן זה הברכה לעיתים נהפכת לקללה לאדם, כי במקום להנות מהברכה היא יוצרת אצלו תאוה לעוד, ורוחו סוערת עליו מבתחילה. ועל כן כתב רש"י ששלימות הברכה הבאה מהקב"ה היא - ברכה שיש עמה שביעה. והנה ברכה זו מתחלקת לשנים, מחד האדם מברך את הקב"ה על כל הטובה שעשה עימו ועם העולם, ומאידך הברכה גורמת שהאדם עצמו מתברך, כמו שכתבנו במאמר הקודם, שברא הקב"ה את העולם באופן שיריד השפע בעקבות ברכות האדם.

נמצא שעיקר עניינה של הברכה הוא הריבוי הבא בעקבות דברי האדם.

מכאן ואילך נלמד על פי שלושת משמעויותיה האחרות של המילה 'ברכה', איך יזכה בה בשלימות.

ברכה - מקור חיים

המשמעות השנייה של המילה היא 'בִּרְכָה', וכמו שדרשו חכמים (במד"ר יא ב) 'וְהִי הִבְרָכָה - וְהִי בִּרְכָה', וכן כתב רבינו בחיי (דברים ח י) ש'לשון 'וברכת' הוא מלשון 'ברכה' הנובעת מהמקור, ולכן אנו מזכירין בתפילתנו 'תתברך תתרום', וכן בלשון הקדוש 'תתברך וישתבח ויתפאר ויתרום ויתנשא'.

והיינו שהברכה נמשלה למים, מה המים מחיים את כל הצומח והחי, ובלעדיהם אין להם חיות

לעילוי נשמת אבי מורי הכ"מ

ה"ר יוסף יעקב בה"ר אריה ליב גולדשטון זצ"ל

נלב"ע כ"א טבת תשפ"ו

איש ישר דרך, מתמיד בתורתו, מתבטל בביטול גמור לרבותיו, עבד את ה' בצניעות, ועוולה לא נמצא בשפתיו

להנצחות ולקבלת הגליון במייל
L0527114615@gmail.com